

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 3(22), с. 81–89

Досліджуються актуальні питання соціальної економіки, описуються її основні моделі, інструменти й критерії ефективності її регулювання державою.

Прагнення будь-якої держави до розвитку обумовлює необхідність створення умов безпеки, накопичення національного багатства та надання можливостей людям на гідне життя і працю у сполученні з наявністю вибору. Взаємодія та взаємозв'язок цих складових розкриваються в системі державної політики через підсистеми національної безпеки, економічної та соціальної політики. Однак головним цільовим орієнтиром у цих підсистемах залишається людина з її потребами та інтересами, які зводяться до рангу національних інтересів, стають базою для формування пріоритетів соціальної політики та обумовлюють підпорядкованість здобутків економічної політики позитивним зрушенням у соціальній сфері.

Ринкові умови господарювання чинять наявні перешкоди для реалізації цих настанов, а державне регулювання економічними та соціальними процесами повинно задіяти всі можливі важелі для сталого функціонування ефективної економічної системи, яка буде здатна перетворити соціальні орієнтири в реальну модель розвитку.

В Україні система державного регулювання має певні здобутки у визначеному напрямку. Соціальна орієнтація економіки в Україні є конституційною нормою і законодавчо визначеним пріоритетним національним інтересом одночасно в економічній і соціальній сферах. У Зверненні Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 р.” однією із стратегічних проблем формування соціально орієнтованої держави визначено “...формування ефективної економічної системи... здатної реалізувати інноваційну соціально орієнтовану модель розвитку” [17, 45], там же наголо-

шено, що вже “фактично ...ми сформували модель соціально орієнтованої економіки і забезпечили її практичне функціонування” [17, 13].

Але практика державного управління постійно розгортається поряд із проблемою нечіткої теоретичної постановки та термінологічної визначеності щодо процесів, які підпорядковують або формують умови збалансованого економічного та соціального розвитку з першочерговістю досягнення соціальних цілей. Це простежується через множинність використання понять “соціальна орієнтація економіки”, “соціально орієнтована економіка”, “соціальна ринкова економіка”, “соціальна економіка”, “соціальна держава”, “держава із соціально орієнтованою економікою”, “соціалізація економіки” та ін. Тривають дискусії з визначення та впорядкування цих категорій. Найбільш поширеним є поняття “соціальна орієнтація економіки”, яке найбільш часто вживається. Але у різних авторів воно змістовно значно відрізняється, оскільки вони по-різному трактують сутність “соціальної орієнтації економіки”.

Теоретичні узагальнення свідчать, що поняття “соціальна економіка” найчастіше трактується як наука про соціально-економічний устрій, теорія побудови якого була підтверджена практикою цивілізованих країн світу, це наука про сучасне цивілізоване громадянське суспільство. В Єременко у своїй монографії “Соціальна економіка” дійшов висновку, що “соціальну економіку можна віднести до тієї галузі гуманітарних знань, яка вивчає соціально-економічні процеси в суспільстві в їх єдності та взаємозумовленості”. Автор розглядає “соціальну економіку” в аспекті історії економічної думки, політичної економії, еконо-

мічної теорії в цілому. А підсумком автора є короткий висновок, що “соціальна економіка — це економіка соціальна”. Інші дослідники акцентують увагу на економічних відносинах соціальної економіки. Так, російський дослідник Г. Слезингер соціальну економіку визначив як дисципліну, що розглядає проблеми теорії та методології “економіки зростання добробуту людей у системному взаємозв’язку із використанням їхнього потенціалу для сталого розвитку економіки і соціальної сфери” [20]. А ВАК України до “соціальної економіки”, як складової спеціальності, яка введена до переліку спеціальностей наукових працівників, відносить вивчення питань взаємодії людини і суспільства та конкретних форм і типів соціально-економічної організації суспільного устрою.

За історичною послідовністю визначенню “соціальна орієнтація економіки” передувало “соціально орієнтована ринкова економіка”, або “соціально орієнтоване ринкове господарство”. Модель соціально орієнтованого ринкового господарства, яку запропонував відомий український економіст М. І. Туган-Барановський у своїй праці “Современный социализм в своем историческом развитии” [21, 205], визначалася такими ознаками: досягнення пропорційності суспільного виробництва; забезпечення робітникам стабільного доходу; співвідношення ціни і суспільного продукту — купівля і продаж тільки за ринковими цінами. М. Туган-Барановський прагнув до пошуку найбільш досконалої соціалістичної організації суспільства, і синтез його ідей простежується у концепціях сучасних соціально орієнтованих господарств, але його модель працювала тільки в умовах класичного соціалізму.

Поняття “соціальне ринкове господарство”, за А. Мюллер-Армаком, визначалось як цільова спрямованість розвитку економіки країни, що вирішує важливе політичне завдання — забезпечує підтримку та ухвалення цієї моделі економіки значною більшістю населення і є методом соціально-економічної політики, який поєднує у собі принцип свободи ринку з принципом соціального вирівнювання [27]. Привертає увагу його висновок, що ринкове господарство може бути ефективним тільки за умови взаємопов’язаної з ним сильної соціальної політики. Одночасно він підкреслює, що не можна недооцінювати економічну складову державної політики, адже сильна соціальна політика забезпечується лише на основі ефективного розвитку ринкових процесів. А соціальна політика стає однією з передумов ефективного конкурентного ринку, оскільки доповнює його необхідними

елементами, потрібними для його ефективного функціонування. Ці наукові узагальнення визначають напрями державного регулювання соціально-економічної сфери.

Серед наукових публікацій цієї спрямованості вживання словосполучення “соціально орієнтована ринкова економіка” стало поступатися за частотою використання поняттю “соціально орієнтована економіка”. Це не випадково, адже зміст поняття “соціально орієнтована ринкова економіка” обмежує сферу поширення тільки умовами ринку. Тому для більш поширених форм господарювання доцільним є вживання термінів “соціально орієнтована економіка” і “соціальна орієнтація економіки”. Саме таке визначення ширше і більш точно відбиває сучасні соціально-економічні процеси у багатьох країнах, зокрема в умовах України, де ринкова економіка проходить стадію становлення або є значно деформованою. Тобто прагнення до поширення змісту державної політики в різних умовах господарювання, які не мають ринкових характеристик або мають їх обмежено, обумовлюють використання терміна “соціально орієнтована економіка”. Одночасно таке поняття застосовується з іншим більш оптимістичним змістом, який визначає найвищий ступінь розвитку ринкової економіки, яка має потужне соціальне спрямування. Це підтверджується тезами російських науковців: “соціально орієнтовану економіку можна визначити, — на думку Ю. Рубіна, Т. Юрьєвої, — як особливу, *найрозвиненішу форму ринкової економіки*, в якій ринкова свобода господарювання поєднується з принципом соціального вирівнювання, соціальним прогресом” [19, 195]; соціально орієнтована економіка — *вища стадія розвитку ринкової економіки*, в якій ринкові методи господарювання поєднуються з державним регулюванням економіки, її соціальною спрямованістю [22]; соціально орієнтована економіка — *особлива форма ринкового господарювання*, свідомо спрямована державою і суспільством на вирішення певних соціальних завдань [4, 7]. Одночасно представники російських науковців значний акцент у формуванні соціально орієнтованої економіки роблять на всебічному розвитку людини, її добробуту та активності з накопиченням середнього класу, а також на попередженні та мінімізації соціальних ризиків, створенні умов соціальної стабільності суспільства. Так, А. Бузгалін соціально орієнтовану економіку бачить як “економічну систему, в якій виробничі відносини та механізм господарювання забезпечують практичне підпорядкування відтворюваль-

них процесів завданням розвитку особистості, подоланню відчуження людини від суспільства, праці та її продукту, засобів виробництва” [3, 157]. І. Діскін підкреслює, що “в рамках соціально орієнтованої економіки складається розвинена система соціальних програм, спрямованих на блокування соціальних конфліктів, підтримання прийняттого рівня соціальної диференціації, забезпечення соціальних гарантій для незахищених прошарків і груп населення” [10]. Такий підхід привертає увагу щодо подальшого державного регулювання соціальних конфліктів та здійснення заходів щодо їх попередження.

Українські науковці та фахівці також плідно працюють над теоретичними основами і практичними рекомендаціями щодо визначення та запровадження в систему управління соціальної орієнтації економіки. Адже розробка для України сучасної моделі соціально орієнтованої економіки, яка забезпечить її дієздатність, можливість адекватно реагувати на зовнішні і внутрішні загрози, сприятиме вдосконаленню соціально-економічних процесів та відповідає національним інтересам держави. В економічній енциклопедії зміст аналізованого поняття характеризується соціалістичними особливостями з охопленням ринкових аспектів. Так, С. Мочерний вважає, що “соціально орієнтованою економікою є народна економіка, що означає розвиток економіки в інтересах народу, та її модернізація — спосіб підвищення життєвого стандарту, передбачає використання всіх типів і форм власності, всебічний соціальний захист населення й національне демократичне економічне планування” [12, 388].

Сучасний економічний словник *соціально орієнтовану економіку* визначає як економіку, функціонування якої покликано передусім задовольняти потреби людини, родини у матеріальних і духовних благах [12, 463]. Це поняття є неповним, бо містить тільки орієнтований соціальний напрямок без характеристики умов його досягнення і важелів державного регулювання, а також звужує об’єкт поширення на людину та родину і не враховує суспільство і державу.

Львівські науковці також мають особисті обґрунтування щодо сутності соціальної орієнтації економіки. М. Долішній вважає, що така економіка повинна бути спрямована на розвиток людини, на задоволення її потреб, що ця економіка функціонує для людини, а не навпаки, що вдосконалення соціального середовища є пріоритетом державної політики. На думку автора, метою сучасного етапу формування соціальної

орієнтації економіки є перетворення державного забезпечення в систему “створення можливостей”, тобто залучення ринкових механізмів суспільного перерозподілу через зміцнення позицій середнього класу як найбільш активного внутрішнього економічного інвестора соціальної сфери. У монографії “Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети” М. Долішній зазначає, що формування середнього класу є важливою складовою при забезпеченні соціальної орієнтації економіки, що передбачає регулювання збалансованості та створення сприятливих умов у цілому для якісної життєдіяльності населення. Ствердження щодо “створення можливостей” і сприятливих умов є недостатнім, воно може бути доповнено потребами щодо підвищення соціальної та економічної активності, а також здійснення процесів самореалізації і самоорганізації.

У монографії В. Гейця, Б. Кваснюка, М. Зверякова “Трансформація моделі економіки України: ідеологія, протиріччя, перспективи” при розкритті сутності соціальної орієнтації економіки підкреслено значущість та цінність людського капіталу. Вони визначають, що *соціальна орієнтація економіки* є “...достатньо високим рівнем економіки, коли людські якості, інтелект, здібності перетворюються на визначальні фактори виробництва. Соціальна орієнтація економіки стає економічним імперативом. І лише на цій основі починають розвиватися соціальні програми, спрямовані на розширене відтворення людини не лише як фактора виробництва, а як самоцінності” [13, 449]. На думку цих авторів, через систему державного регулювання повинно прискорюватись “формування значного прошарку із середньозабезпечених громадян”, ... “економічно активного населення, від діяльності якого залежать перспективи економічного розвитку в цілому” [5].

Проблеми соціальної орієнтації економіки, теоретичне та науково-методичне їх обґрунтування та розв’язання є значним здобутком дніпропетровських учених і фахівців, які створили наукову школу, що вирізняється за оригінальністю й новизною вирішення проблеми. Представниками цієї школи є Н. М. Деєва, Л. М. Тимошенко, В. О. Гришкін та ін.

Так, безпека існування, умови розвитку та активна самореалізація людини простежуються при визначенні Н. Деєвою поняття “соціальна орієнтація економіки”. Вона вважає, що це економічна система, яка повністю гарантує громадянам можливість різного соціально-економічного статусу споживання матеріальних і духовних благ у межах

прожиткового мінімуму, створення стабільних умов нарощування життєвого рівня населення шляхом самореалізації особистісного потенціалу на основі ринкових механізмів [9]. Гарантування споживання благ у межах прожиткового мінімуму — це найнижче зобов'язання держави, а створення умов для підвищення рівня життя та включення ринкових механізмів до цього визначають потребу державного регулювання цих процесів.

Комплексне наукове дослідження з питань соціалізації економіки провів В. Гришкін у монографії “Соціалізація економіки України: теорія, методологія, перспективи”, в якій визначено, що “один із принципів соціалізації економіки полягає в тому, що розміри сфери соціального забезпечення в міру зростання суспільного багатства і добробуту громадян не розширюються, а навпаки, звужуються”. На його думку, при “переведенні економіки на соціально орієнтований шлях розвитку і прискоренні на цій основі соціальної динаміки... нагальною постає проблема залучення усіх соціально-економічних інститутів”. В. Гришкін зазначає, що “у соціально орієнтованій економіці має набувати дієвості механізм компенсаторного типу, спрямований на усунення пасивності та підтримання соціально-трудової активності населення. Соціалізація господарського механізму є надзвичайно важливим процесом соціальної спрямованості економіки..., тому що система господарського механізму загалом має бути орієнтованою на розвиток соціального потенціалу економіки, тобто всього того, що пов'язано з формуванням здібностей членів суспільства де самозабезпечення добробуту...”. І це є закономірним, оскільки в соціальній структурі відбуваються позитивні зміни, через що зростає кількість середнього класу, який не потребує державної допомоги.

Таким чином, теоретичні та науково-практичні засади послідовної розробки проблем соціальної орієнтації економіки визначили потребу здійснення систематичних дій щодо її реалізації. Саме *соціалізація економіки* є процесом, що забезпечує соціальну орієнтацію економіки. Економіка стає соціально орієнтованою у процесі її еволюційного розвитку, реалізації певних передумов соціалізації держави [7].

Неможливо не погодитись з думкою, що соціалізація економіки — одна з ключових складових світового процесу, що виявляється в соціальній переорієнтації виробництва, гуманізації праці і життя людей, у пом'якшенні соціальної диференціації і зростанні значення соціальної сфери, деперсоніфікації власності та інших явищах і

процесах [11, 140]. Соціалізація економіки, з методологічної точки зору, припускає на практиці жорстку детермінованість соціально-економічних процесів та їх орієнтацію на реалізацію певних змістовних цінностей і може позначати кінцевий стан економічної системи [7, 17].

Форма господарювання, яка характеризується соціальною орієнтацією економіки, і процеси, які задіяні для її функціонування щодо соціалізації економіки, реалізуються в певних соціально-економічних системах, але найкраще виявляються у країнах з розвинутою економікою, де можливості досягнення соціальних цілей при наявності високого економічного потенціалу обумовлені ефективністю державного регулювання соціальними процесами та рівнем розвиненості громадянського суспільства. Але країни з перехідною економікою при наявності об'єктивних обмежень до соціалізації економіки повинні формувати державні стратегії з урахуванням поступового та поетапно досягнення соціальної орієнтації економіки.

Соціальна орієнтація економіки України буде постійно стикатися зі значними перешкодами відносно її досягнення при відсутності дій щодо розбудови соціальної держави. Необхідно забезпечити реалізацію конституційних положень, в яких Україна визначила себе соціальною державою.

При формуванні концептуальних засад соціальної держави забезпечення соціальної орієнтації економіки повинно визначатись в колі її головних принципів, завдань, пріоритетних напрямів, критеріїв досягнення та механізмів реалізації. Поширення сфери впливу соціальної держави сильніше, ніж економічної та соціальної сфери, які є головними об'єктами регулювання в процесі соціалізації економіки.

В. Куценко, В. Удовиченко, Я. Остафійчук у своїй монографії “Соціальна держава: проблеми теорії, методології, практики” формування та розвитку соціально орієнтованої економіки визначили “як першооснову побудови соціальної держави”. На їхню думку, соціальна держава характеризується розвинутою соціально орієнтованою ринковою економікою; достатнім рівнем доходів громадян; наявністю потужного середнього класу; соціальним забезпеченням, існуванням законодавчо закріпленого гідного прожиткового мінімуму; реалізацією державної політики зайнятості та охорони прав працівників; підтримкою слабозахисених верств населення; загальнодоступною освітою, охороною здоров'я та ін. [15, 18]. Значна кількість визначених характеристик соціальної держави, серед яких є наявність соціальної орієн-

тації економіки, одночасно визначає і ступінь її розвиненості.

Таким чином, необхідність одночасного розв'язання проблем становлення та зміцнення соціальної орієнтації економіки і розбудови соціальної держави вимагають цілеспрямованих управлінських дій щодо їх координації на підставі теоретичного обґрунтування напрямів державного регулювання в цій сфері. Підставу для цього дає аналіз переваг і недоліків країн з різними моделями розвитку. Систематизація переваг, які мають країни із соціально орієнтованою економікою та які використовуються як важелі державного регулювання, зводиться до такого: наявність соціальних систем (інститутів) саморегулювання, механізмів корекції і реагування на непередбачені обставини і прорахунки; одночасний вплив соціальних структур управління економікою “зверху” і “знизу”, попередні прорахунки при впровадженні політичних, економічних і адміністративних управлінських рішень; комбінація різних економічних і соціальних форм, методів, засобів і принципів їх реалізації, їх гнучкість і перехід від однієї форми до іншої. Умови ефективного функціонування соціальної орієнтації економіки потребують постійного регулювання, прорахунків, пошуку оптимальних рішень.

Для оцінювання можливостей застосування важелів державного регулювання соціальної орієнтації економіки важливо здійснити аналіз альтернативних державних моделей взаємодії економіки і соціального сектора: ліберальної і соціал-демократичної.

Ліберальна модель характеризується тим, що попит визначає обсяг і структуру діяльності соціального сектора. Ця модель виходить з настанов, що соціальний суб'єкт повинен реалізовувати свої здібності і можливості, а також визначати свої повсякденні і перспективні соціально-економічні потреби та інтереси. Ця модель застосовувалася на Заході в період становлення ринкової економіки [10]. При переході до ринкової системи господарювання стає необхідним врахування досвіду ліберальної моделі, в якій припускається, що економічна свобода індивіда повинна бути доповнена його політичною свободою і рівністю стартових можливостей. Це досягається лише при певному державному регулюванні економічної і соціальної політики [1, 43]. Основними характеристиками ліберальної моделі є чітке визначення пріоритетів соціальної політики; диференціація соціальної політики держави відносно різних верств населення; коректне визначення категорій

одержувачів соціальної допомоги; доведення до одержувачів соціальної допомоги фінансових ресурсів у повному обсязі; визначення і розмежування повноважень в реалізації соціальної політики між всіма рівнями бюджетної системи. Одна з основних рис ліберальної моделі соціальної політики — існування і державних, і приватних установ соціальної діяльності.

При соціал-демократичній моделі розвитку обсяг і структура витрат визначаються не економічними, а передусім ідеологічними міркуваннями; ця модель виходить з можливості держави найкращим чином визначати інтереси і потреби населення, регулювати і раціоналізувати потреби населення в соціальній сфері, що спричинює тим самим соціальний розвиток і прискорене вирішення ключових проблем соціально-економічного розвитку. Соціал-демократична модель використовується насамперед у країнах, які мають гострий дефіцит ресурсів для вирішення проблем економічного розвитку — у країнах, що розвиваються, і соціалістичних країнах [10]. На думку В. Гордіна, соціалістична система господарювання характеризується більшою мірою рисами патерналізму, що означає “всепічну відповідальність держави за соціально-економічне становище” [7, 18]. Хоча патерналізм певною мірою суперечить економічній і соціальній свободі окремої особи загальною доступністю мінімуму соціальних послуг, він породжує відчуття соціальної захищеності, стабільності, особистого благополуччя громадян. Це сприяє, у свою чергу, лояльності населення до патерналістських відносин. Головна проблема патерналістської моделі економіки — недостатнє фінансування соціальної сфери внаслідок непомірних зобов'язань держави. Неможливість створення альтернативних соціальних служб приводить до утриманства громадян і відсутності ініціативності при вирішенні соціальних проблем [1]. Ця модель довела свою неефективність при регулюванні сучасних соціальних процесів у суспільстві. Водночас недоцільність її застосування визначається низкою об'єктивних причин, серед яких падіння рівня життя населення; відсутність реалізації стратегічних завдань у сфері соціальної політики; несформованість соціальної структури суспільства; недосконалість визначення соціально-економічних пріоритетів держави; відсутність нормативно-методичної бази для здійснення соціальних реформ; недостатнє використання наявних ресурсів, форм і методів роботи та ін.

Соціально орієнтована модель передбачає вплив соціального сектора на економічний роз-

виток, необхідність підтримки соціальної безпеки та створення умов для ефективності соціальної та економічної політики. Використання цієї моделі надає високий рівень економічного розвитку, соціальну інтеграцію суспільства, розвинене інституційне середовище і можливість синтезу індивідуальної активності і регулюючої ролі держави. Така модель використовується у найрозвиненіших країнах, які орієнтуються на інтегральну ефективність економіки, зокрема ресурсів, що спрямовуються на розв'язання соціальних проблем. У цих умовах зростає роль соціального суб'єкта, позиції і інтереси якого стають індикатором становлення соціально орієнтованої економіки. Наявність такого суб'єкта є необхідною передумовою становлення соціально орієнтованої моделі, бо без нього втрачаються практичність і реалістичність соціальної політики.

Критерії, за якими оцінюється ступінь державного регулювання економіки, у різних типів країн визначаються за масштабами державної власності, за визначенням частки державного бюджету або його видатків у ВВП, за рівнем фінансування державної сфери, за проведенням макроекономічної політики і регулюванням макроекономічного середовища (таблиця).

Наведені приклади специфікації дають уявлення про зміст, сутність та особливості моделей розвитку країн. На сьогодні ці моделі не можуть бути абсолютно прийнятними для України, тому що сучасний економічний стан держави, що трансформується, потребує системного коригування державної соціально-економічної політики, але значущість наукових напрацювань є цінним досвідом, який є постійно затребуваним і дозволить створити ефективну модель управління соціально орієнтованою економікою зі значним рівнем державного регулювання.

Реальні результати українських соціально-економічних трансформацій вимагають глибокого наукового аналізу, щоб ефективніше здійснювати державне регулювання соціально орієнтованої економіки. Економічні, національні, історичні, географічні та інші особливості обумовлюють високий ступінь індивідуалізації кожної країни, що потребує пошуку та забезпечення відповідних механізмів державного регулювання економіки. Невипадково переважна більшість наукових досліджень з проблем соціально орієнтованої економіки у своїх результатах доходять висновку, що без державного регулювання її становлення є неможливим. Перехід до соціально орієнтованої економіки, тобто до такої форми її організа-

ції, яка заснована на соціалізованому товарному виробництві [2], забезпечує взаємодію між виробництвом і споживанням за допомогою ринку, державного регулювання і певних суспільних інститутів, вимагає відповідного державного регулювання.

Серед наукових праць значна кількість присвячена розкриттю сутності державного регулювання цих процесів.

Державне регулювання соціально орієнтованої економіки передбачає комплекс економіко-правових, економічних і соціально-економічних дій держави, які спрямовані на підтримку її стабільного економічного розвитку, це “поведінка держави, при якій вона підпорядковує економічні події своїм цілям, впливає на них або їх встановлює” [23, 6].

Загально визнаним теоретиком з проблем соціально орієнтованої економіки є Дж. Кейнс. Головною ідеєю “кейнсіанства” є критика системи ринкових відносин, ствердження, що вона не є досконалою і саморегульованою, що тільки активне втручання держави в соціально-економічні процеси може забезпечити економічне зростання і вирішення соціальних проблем, зокрема питань зайнятості. Саме Дж. Кейнс у межах загальної соціально-економічної системи визначив нову складову — “соціально орієнтовану, державно-регульовану, ринкову економіку” [24–26].

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень “Сучасні економічні тенденції та нова парадигма економічної стратегії України” досліджено питання “пошуку концептуально нової парадигми економічної політики, яка б дозволила інтегрувати стійке підвищення добробуту нації та кожного громадянина” — парадигми конкурентоспроможної соціально орієнтованої економіки. За визначенням Я. Жаліла, Я. Базилюка, Я. Белінської [10, 22], “соціальний ефект економічного зростання робить соціальну орієнтацію економіки завданням першочергової політичної значущості”, для чого необхідно створити в країні ефективну дієздатну систему прийняття управлінських рішень.

Але більш обґрунтовано розкрито теоретичні питання управління процесами соціально орієнтованої економіки у працях зарубіжних теоретиків-економістів. Такі зарубіжні дослідники, як Г. Голдберг, Р. Гудзон, Е. Уїльямс, У. Епштейн, стверджують, що глобалізація спричинює конвергенцію усіх моделей до неоліберального підходу, який передбачає мінімізацію державних витрат на соціальну сферу і розвиток приватного сектора в соціальній сфері [24–26].

Важелі державного регулювання, характерні для країн з різними моделями соціально-економічного розвитку

Сфера державного регулювання	Модель розвитку країни		
	ліберальна	соціально-орієнтована	соціал-демократична
Структура власності	Абсолютне перевищення приватної власності	Змішана економіка, в якій достатньо висока вага державної власності	Значна роль держсектора, у структурі якого переважають об'єкти соціального призначення
Держбюджет	Відносно невелика частка держбюджету у ВВП та питома вага держінвестицій і виплат по лінії соціального забезпечення у структурі державних видатків	Висока доля держбюджету у ВВП	Доля держбюджету у ВВП перевищує 50 %, у видатках домінують статті, з яких фінансується соціальна сфера
Соціальна політика	Платність соціальних благ	Розвинена система державної соціальної підтримки населення, видатки на яку складають значну частину держбюджету	Державна соціальна політика включає засоби, що мінімізують рівень безробіття і диференціацію населення за рівнем доходів
Державне регулювання	Обмеження сфери державного регулювання проведенням макроекономічної політики. Законодавче забезпечення максимальної свободи суб'єктів ринку	Макроекономічне регулювання здійснюється не тільки засобами кредитно-грошової і податково-бюджетної політики, а й охоплює інші сфери економіки (структурна, інвестиційна політика), підтримка малого та середнього бізнесу і трудових відносин (регулювання зайнятості)	Регулювання трудових відносин не на рівні підприємств і галузей, а на національному рівні

В. Ойкен систематизував критерії, які зарахував до інструментарію державного регулювання соціально орієнтованої економіки [16]:

- співвідношення різних секторів у механізмі соціальної орієнтації економіки — баланс державного і приватного секторів;
- частка витрат на утримання систем держави із соціально орієнтованою економікою у валовому національному продукті, національному доході;
- структура державної системи: переважання соціальних стандартів або соціального забезпечення;
- соціальне забезпечення: із загальноподаткових надходжень чи страхових внесків.

Два перші критерії спрямовані на оцінювання масштабів державного втручання у соціальну сферу, два останні — на розкриття змісту втручання держави: чи є воно здебільше перерозподільче, чи обмежується компенсаторними функціями. Переважна більшість критеріїв вимагає спеціального аналізу, лише деякі з них піддаються кількісному оцінюванню. Це, зокрема, стосується країн, коли їх зіставляють з частиною витрат на соціальний бюджет держави у валовому національному продукті. Так, у середньому по 18 країнам вона дорівнює приблизно 25 %, зокрема у США — 21 %, в Японії — близько 18 %. З 13 європейських країн,

щодо яких є дані, дві країни — Греція і Швейцарія — також значно відстають від середнього рівня, ще 11 країн перевершують середній рівень соціальних витрат. У них питома вага соціального бюджету дорівнює в середньому 30 % [26]. Відносна величина соціального бюджету певною мірою відбиває масштаб державного регулювання процесами забезпечення соціальної орієнтації економіки.

Таким чином, ефективність державного регулювання соціальної орієнтації економіки повинна визначатися досягненням критеріїв оцінювання, які визначають формування та становлення такої моделі розвитку. Критерії, які визначають соціальну орієнтацію економіки, характеризуються:

- багатокладною економікою, заснованою на поєднанні різних форм власності;
- ефективною економікою;
- забезпеченням соціально-економічної безпеки у країні;
- забезпеченням високого рівня та якості життя населення, зростанням його доходів за рахунок високопродуктивної праці, трудової, підприємницької та інноваційної активності;
- масовим середнім класом як прогресивною структурою суспільства;

- державним регулюванням витрат на соціальні цілі з урахуванням вимог економічного зростання;
- соціалізацією складових економічної політики (структурної, інвестиційної, цінової, бюджетної, грошово-кредитної, податкової та ін.);
- поєднанням ринкових механізмів з ефективними методами державного регулювання та управління.

При цьому повинна досягатись соціальна ефективність державного управління. Соціальна ефективність — це ключовий об'єкт якісної адміністративної політики. Соціальна ефективність є одним з методів оцінювання у сфері державного управління, зміною управлінської парадигми, актуалізації аналізу соціальних взаємовідносин у ході управлінського процесу, а також методом оцінювання соціальних ефектів управлінських рішень [6]. Державне регулювання соціальної орієнтації економіки в колі пріоритетних напрямів має визначити в якості критеріїв оцінювання діяльності органів державного та регіонального управління дослідження низки соціальних показників, які визначають ефективність державної політики.

Таким чином, науково-методологічна оцінка і теоретичні узагальнення суспільних процесів регулювання соціальної орієнтації надали підставу для уточнення понять та визначень “соціально орієнтована економіка”, “соціальна орієнтація економіки”, “державне регулювання соціальної орієнтації економіки”, для використання їх при формуванні проекту концепції соціальної держави, вдосконаленні правової та науково-методичної бази, спрямованої на забезпечення соціальної орієнтації економіки.

Соціально орієнтована економіка — система господарювання, що підпорядкована досягненню інтересів особистості, суспільства, держави при додержанні вимог безпеки, ефективного та збалансованого розвитку в економічній та соціальній сферах. Це форма господарювання, яка забезпечує ефективне сполучення економічного та соціального розвитку і досягнення високого рівня та якості життя населення при усуненні перешкод для процесів економічного зростання.

Тільки при певних настановах і цілеспрямованих діях з боку держави можуть бути створені умови та надані можливості щодо досягнення соціальних цілей особистості, суспільства, держави при додержанні вимог безпеки, забезпеченні ефективного та збалансованого економічного і соціального розвитку.

Соціальна орієнтація економіки — діяльність, що забезпечує процес становлення та функціонування соціально орієнтованої економіки шляхом ринкової самоорганізації за умов регулюючої ролі держави.

Державне регулювання соціальної орієнтації економіки — це організація послідовних дій взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою структурних елементів, що визначають порядок, методи та інструменти спрямованого впливу органів державної влади на соціально-економічні процеси на різних рівнях управління з метою забезпечення соціальної орієнтації економіки.

Державне регулювання соціальної орієнтації економіки визначається діяльністю держави, яка спрямована на формування умов і можливостей забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку з пріоритетністю досягнення соціальних цілей. Саме послідовна, цілеспрямована діяльність держави щодо функціонування і розвитку економічної та соціальної сфер при усуненні суперечностей на користь соціальних цілей у ході визначення стратегій та формування механізмів їх досягнення обумовлює формування системи державного регулювання процесів соціальної орієнтації економіки через вплив держави на соціально-економічний розвиток з метою досягнення соціальних цілей при попередженні виникнення економічних небезпек, здійснює ефективне становлення соціальної орієнтації економіки.

Література

1. Белокурова Е. Воздействие организаций “третьего сектора” на становление либеральной модели социальной политики в России // Мировая экономика и междунар. отношения. — 1998. — № 10. — С. 42–50.
2. Братищев И. М., Макарян А. С. Социальная рыночная экономика и механизм ее становления в России. — М.: ЗАО “Изд-во “Экономика”, 2003. — 216 с.
3. Бузгалин А. В., Колганов А. И. Теория социально-экономических трансформаций: прошлое, настоящее и будущее экономик “реального социализма” в глобальном постиндустриальном мире. — М.: Теис, 2003. — 679 с.
4. Бутенко А. П. От социальной ориентации экономики к ликвидации эксплуатации // Реформы вчера, сегодня, завтра. — М., 1999. — С. 7.
5. Геєць В. М. Економічні передумови стабільного соціального розвитку в середньостроковій перспективі // Економіка і прогнозування. — 2002. — № 2. — С. 9–33.
6. Головінов О. М. Соціально орієнтована ринкова економіка як модель соціальної держави // Економка та держава. — 2007. — № 2. — С. 10–12.

7. Гордин В. Социальная политика и социальный маркетинг. — СПб., 1993. — 156 с.
8. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2001. — 254 с.
9. Деева Н. Концептуальні підходи до об'єктивного встановлення міри соціалізації зведеного бюджету країни // Вісн. Нац. акад. держ. упр. — 2005. — № 1. — С. 164–170.
10. Довгострокові орієнтири стратегії в соціальній сфері (Сучасні економічні тенденції та нова парадигма економічної стратегії України) // Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук, Я. В. Белінська та ін. — К.: Знання України, 2005. — 96 с.
11. Экономическая энциклопедия. — М.: Ин-т экономики РАН, 1999. — 690 с.
12. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Вид. центр "Академія", 2002. — Т. 3. — 952 с.
13. Європейський вибір: Концептуальні засади стратегій економічного та соціально розвитку України на 2002–2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України 2002 р. — К.: Інформ.-вид. центр Держкомстату України, 2002. — 74 с.
14. Кіндратець О. Механізм збереження стабільності в соціально орієнтованих державах // Людина і політика. — 2003. — № 5. — С. 115–122.
15. Куценко В. І., Удовиченко В. П., Остафійчук Я. В. Соціальна держава: проблеми теорії, методології, практики: Монографія / За ред. В. І. Куценко. — К.: Заповіт, 2003. — 228 с.
16. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / Пер. с нем. Л. А. Козлова, Ю. И. Куколева. — М.: Прогресс, 1995. — 493 с. — (Экон. мысль Запада).
17. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році" // Економіст. — 2006. — № 2. — С. 12–75.
18. Регіональний людський розвиток: Стат. бюл. / Державний комітет статистики України; Відп. за вип. І. Калачова. — 2006. — 29 с.
19. Римашевская Н. М. Некоторые проблемы социального реформирования в России // Проблемы прогнозирования. — 2006. — № 2. — С. 3–16.
20. Слезингер Г. Э. Социальная экономика: Учебник. — М.: Дело и сервис, 2001. — 368 с.
21. Туган-Барановский М. Современный социализм в своем историческом развитии. — СПб.: Тип. Будущность, 1906. — 206 с.
22. Юрьева Т. В. Социальная рыночная экономика: Учебник. — М.: Рус. деловая лит., 1999. — 412 с.
23. Cassel D. Wirtschaftspolitik in alternativen Wirtschaftssystemen // Wirtschaftspolitik in Systemvergleich. — Munchen, 1984. — S. 6.
24. Eurostat yearbook, 2004. Sosial Statistics. — <http://www.europa.eu.int/>
25. Goldberg G. S. Diminishing Welfare: Convergence toward a Liberal Model? // Diminishing welfare: A Cross-National Study of Social Provision / Ed. by G. Goldberg, M. Rosenthal. — Westport, Connecticut and London, 2002. — P. 342–343.
26. Hudson R., Williams A. M. Re-Sharing Europe: The Challenge of New Divisions with Homogenized political-economical Space // Rethinking European Welfare: Transformation of Europe and Social Policy / Ed. by J. Fink, G. Lewis, J. Clarke. — L., 2001. — P. 42.
27. Muller-Armak A. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft. — Muenchen: Kastell, 1990.

Вирішення проблем становлення й зміцнення соціальної орієнтації економіки та розвитку соціальної держави потребує цілеспрямованих управлінських дій з координації їх здійснення на підставі теоретичного обґрунтування державного регулювання в цій сфері. Підставою для цього є аналіз переваг і недоліків країн з різними моделями розвитку.

Решение проблем становления и укрепления социальной ориентации экономики и развития социального государства требует целенаправленных управленческих действий по координации их осуществления в этой сфере. Основанием для этого служит анализ преимуществ и недостатков стран с разными моделями развития.

The decision of problems of formation and strengthening of social orientation of economy and development of the social state demand purposeful administrative actions on coordination of their realisation on the basis of a theoretical substantiation of state regulation in this sphere. The analysis of advantages and lacks of the countries with different models of development gives the basis for this purpose.

Надійшла 24 червня 2009 р.